

REPLIIK

Virve Liivanõmm

Nii palju räiged sõnu lendab õhus, et ei ole aega tähelegi panna, kas rändlõnnud on tänavu koos kevadega koju tagasi tulnud ja kuskil oma laule ka laulavad. Muudkui loed lehti, kuulad eetrit. Netikommentaarieni ei pruugi jõudagi, räigus levib niigi igal moel ja igas kanalis. Näiteks ütleb üks lugupeetav professor soliidisel paberkanjal teisele, et tolle seisukohavõtt ohust eesti keelele seoses „uusräakijate“, eesti keelt teise keelena vigaselt kõnelevate tohutu hulga gaga on rumal. No miks just rumal, ehk näiteks ebapädev või halvasti argumenteeritud. Ei, rumal. Just nagu oleks „loll“ öelnud.

Kasvab nende arv, kes on ebakorrekte keelekasutuse pärast mures. Meie lehes hiljuti sõna saanud kirjanik Jelena Skulskaja näiteks taunib sellist keelekasutust, mida ta Vene Teatris kuuleb. Üks küsib teise käest: „U tebja jest kutse?“ (Kas sul on kutse?) Ja saab vastuseks: „Daže kutsekaart!“ (Isegi kutsekaart!) Venekeelse kooli õpetajate toas kuuleb ka ühtepuhku venekeelse teksti sees eesti sõnu „õppe- ja arengukaava“. On siis selle üle asja röömustada? Ja seda, mis meil nüüd oma riigi olemas olles kahe kohaliku keelega päevast päeva toimub, ei ole siinkirjutaja andmeil tõsimeelselt uurima hakatudki.

Jätukuvalt käib vana vaidlus selle üle, mis paremini tapab – kas tegu või sõna. Seda võib igaüks enda peal kontrollida. Mis tuleb teil eelkõige meelde inimesest, keda te enam ei kohta, kelle maine teekond on lõppenud või läheb teist nüüd igal juhul mööda? Üks vastus on, et mõni ütlus, huvitav mõttekäik, sest teod on meil tihtiilugu enam-vähem samad. Keda pärast surmagi tsiteerida annab, ei ole tühja elanud.

Niisiis peab sõnadega ettevaatlik olema, need võivad tegudest tähtsamadki olla ega iseloomusta mitte ainult rääkijat, vaid ka ajajärku, milles too parajasti elab. Nagu nüüd, 21. sajandi esimese kümnendi lõpul seinte pealt loeme: „Šoppa vähem!“, „Säästa sent!“, „Kima vähem autoga!“

Siinkohal tuleb meelde üks vana mees, kes alati, kui nägi, et majas liigub mõni naine ühest toast teise, andis kiire korralduse: „Tuled surnuks!“ Naisi oli neli: ema ja kolm tütart, mistõttu tuli kusagil kogu aeg kustus, et teisel jälle süttida. Mees ise oli kokkuhoiu muster-näide, ootas, kuni akna taga süttis tänavavalgustuslamp, ja hakkas siis selle valgel lehti lugema. Kokkuhoiurežiim, käsikaudu ringi käimine jäi ka pärast peremehe surma kauaks kestma, sest nii oldi harjunud.

Nüüd võiks keegi hüüda: „Sõnad surnuks! Ja see ei oleks vaikiva ajastu algus, vaid üleüldine üksteise säästmise programm.“

Sõnapidamatu infoühiskond

Alati kui vähegi võimalust, käin ära ühes teatud paigas Eestis. Miks? Olemaks täies vastavuses suurereedese külaskäiguga, ütlesin: tunnetamiseks vaikuse väge. Seal tundub see maailm, kus vohab vastutusevaba sõnavabadus, kuidagi väga kaugel olevat. Anonüümsed netikommentaarid tõusidki just vaikesel nädalal taas ühiskondliku arutelu keskmesse.

Seal saab suhelda läinud põlvedega – sõnatult. Üritada aru saada kiviegetestest kivistruktuuridest ja sellest, mida nende loojad mõtlesid. Et kes need megaliidid püstitas ja kes nad ümber lükkas; kas just selle kivi otsa tõusis talvise pööripäeva päike ja kas sinna loojus jaaniõhtul päike või on kaugel metsa all veel mõni suurem kivi. On muidugi võimalik, et need kiviread ja -ringid pani alles suhteliselt hiljuti paika keegi kohalik Katku Villu või vormis neid loodus ise. See sõnatu kommunikatsioon, olgu siis loodusjõudude või kadunud põlvedega, toimib otsekui aegluubis, aga kui sõnum ükskord kohale jõuab, siis äkki ja väga selgelt.

Vaikuse vägi ja sõna jõud on kaks niisugust asja, mis teineteiseta ei saa. Vähemalt kümne inimpõlve jooksul,

alates aastast 1686, kui ilmus Wastne Testament, teadis iga koolilaps, et sõna on jumal: „Alguses oli Sõna ja Sõna oli Jumala juures ja Sõna oli Jumal.“ Sõna maagiline vägi oli maa-, mere- ja metsarahvale loomulikult ammuteada ja -tuntud, aga nüüd sai sõna jumalaks, ning tõdemus, et sa ei tohi oma Jumala nime asjata suhu võtta, sai kõrvaltähenduse: sa ei pea mitte asjata oma sõna pruukima.

Omaval ajal lausa mantrana korratud „see kallis sõna – vabadus“ näib praegu käibivat kujul „see kallis sõnavabadus“. Sõnavabaduse nimel ollakse valmis tegema teab mida kõike. Ajalehest Sirp on lugeda (Alvar Loog, „Sõnavabaduse võlu ja valu“, 20.03.), et kuivõrd vabadus on meie kultuuri ja ühiskonnakorralduse vundament ning sotsiaalse vabaduse mõiste sisaldab eneses ka mõtte- ning väljendusvabadust, on igaühel õigus nii isiklikele arvamusel kui ka selle avalikule väljendusele. Seda loomulikult, ent väljendusvabadusega käib koos väljendusvastutus, sh vastutus sõna ees ja eest. Väljenduda võib nii ja teisiti. Demokraatias pole päris nii, et ühe inimese vabaduse piire annab suvaliselt laiendada teiste vabaduse arvelt.

Väljendusvabadus kui demokraatia vundament saab kehtida nõndakaua, kuni see ei kitsenda kellegi teise privaatset ruumi. Anonüümseid netikommentaare ei pea lugema, aga need kujundavad täiesti tuntavalt ühiskondlikku konteksti, elukeskkonda. Anonüümne kommentaator on muutumas üha rohkem tegijaks. Totalitaarses ühiskonnas oldi mõnikord tõesti sunnitud esinema varjuni all. Mis põhjust võiks selleks olla nüüd? Äritotalitarism? Ärisaladus?

See maailm, kus sõna oli n-õ jumal, hakkab tõesti kaugeks jääma. Aga kas see ka hea on? No ei tea. Eesti avaliku elu retooriline kultuur on null, sedastab Tiit Hennoste (Sirp, 20.03.). Selles mõttes oleme muutumas tõsisteks paganateks. Matteust tsiteerides: „Ärge lobisege nii nagu paganad, sest nemad arvavad, et neid võetakse kuulda nende sõnaohtruse tõttu.“

Sellestasamast „sõnavabaduse võlust ja vabast“ saab teada, et Interneti liigse avatuse kriitikute sõnades kõlab infoajastusse eksinud anakronistliku inimese kohmetust ja kohanematust, nostalgiat tsentraliseerituma meedia ning toimetatud avaliku arvamusel järele. Kas pole siiski nii, et tegu ei

ole kohmetuse ja kohanematuse ega ka nostalgiaga avaliku arvamusel n-õ redigeerimise järele, vaid pigem teatud hämminguga – miks peab infoajastu kannatama just sõnapidamatu se all? Sõnapidamatus on probleem, mis võib kuuluda juba meditsiini valdkonda. Kui kohmetus, siis pigem sõna devalveerumise pärast.

Autor kirjutab, et teaduse ja tehnika evolutsiooni käigus muutuvad anakronismideks ka kadunud ajastute ideaalid ja moraalinormid. Eks teadus ja tehnika ole arenenud ennegi, teinekord isegi revolutsiooniliselt, aga mis peaks see puutuma ideaalidesse ja moraalinormidesse? Kas iganenud moraalinormide alla käib ka põhjatu paganismest pärit põhimõte: ära tee teisele seda, mida ei taha, et sulle endale tehakse? Kas omal ajal polnud mitte ideaaliks ka vabadus, sh sõna- ja väljendusvabadus?

Ühiskonna arengutee on inimlikustumise ja eneseväljenduse täiustamise tee. Kui 19. sajandi moraalinormid on iganenud ning teadus ja tehnika evolutsiooni käigus muutuvad anakronismideks kadunud ajastute ideaalid – kas siis ei jää järele teatud tühimik? Kui vundamendis on auk, ähvardab see ehitise püsivust.

Karl Kello

Tallinna Ülikoolis väideldi kõrghariduse teemadel

Krista Männa,

Tallinna Ülikooli ajalehe toimetaja

18. märtsil tähistas TLÜ 3. aasta-päeva. Aktusel esitleti uusi professoreid ning geoloogია professor Jaan-Mati Punning ja psühholoogia professor Aaro Toomela väitlised teemal „Kas ülikool peaks olema ühiskonna toimija või puhas teadusasutus?“

Professor Aaro Toomela sõnul tekib end rahvuslikult mõtleva inimese rolli asetades küsimus, kes siis uurib Eesti asja, kui me teeme oma teadustööd välismaa keeles ja välismaale. „Meil Eestis on palju teemasid, mida uurida, ning sellest vaatepunktist lähtudes oleks õigem enne kodused asjad korda saada ning siis, kui jääb aega, tahtmist ja võimalust üle, võib pöörata pilgu ka väljapoole.“ Professor Jaan-Mati Punningu sõnul on vastasvõitleja loogika tabav. „Usun samuti, et peame oma kodumaad tundma – nii on kirjas ka 4. klassi geograafiaõpiku avaloos.“

Arusaamine sõltub kontekstist

„Kes peaks kirjutama seda geograafiaõpikut, kui meie tegeleme välismaise teadusega ning artiklitega ISI-andmebaasis?“ küsis Toomela. „Samal ajal me ju teame, et kui hästi läheb, siis tsiteeritakse artiklit ainult ühe korra, kaks korda on juba liiga hea saavutus ja kolm korda erakordne. Aga eesti õpikut loeb mitusada inimest iga päev.“ Punning tõi paralleeli: kinokülastajad räägivad, et on olemas head filmid, halvad filmid, Hiina filmid ning Eesti ehk rahvuslikud filmid. „Samamoodi võib jõuda rahvusteaduste määratlemiseni, millest hea-halv sfäärid jäävad väljapoole.“

Viimase mõttega Toomela ei nõustunud, vaid märkis, et sõnal „hea“ on siin teine tähendus. Näiteks film „Mehed ei nuta“ on naljakas vaid eestlastele. Teistel rahvustel on oma naljad, mis on neile äärmiselt tähtsad, kuid jäävad väljaspool seisjatele mõistetamatuteks.

Toomela küsis, miks peab teadus olema rahvusvaheline.

Professorid Jaan-Mati Punning (vasakul) ja Aaro Toomela väitlised ülikooli rollide üle.

Autori foto

„Näiteks võib tuua kliimauurimise valdkonna aktuaalse projekti Kyoto protokoll,“ juhtis rahvusvahelise teaduse ühele pooltargumendile tähelepanu Punning. Ta rääkis, et Kyoto protokollile on alla kirjutatud paljud Euroopa Liidu liikmesriigid, teiste hulgas Eesti. Ameerika Ühendriigid otsustasid protokollile mitte alla kirjutada, vaid asusid ise alternatiivseid energiaallikaid välja töötama. Selle tulemusena on ameeriklased kulutanud 250 miljardit dollarit (mõnevõrra rohkem kui Kyoto protokollil raketidamise eelarve) rahvusliku teadusprojekti arendamiseks.

Väikse riigi võimalused on napid

„Ma ei näe põhjust, miks ei saaks Eesti asja uurida rahvusvaheliselt: meie teadlased esitavad ju samu küsimusi, mis teiste maade teadlased,“ tõi Toomela raha kõrval teise olulise argumendina esile ressursside kasutamise teaduses ning lisas, et mitte see ei ole tähtis, et keegi on uurinud Eestimaa molekuli välismaa keeles. Tähtis on, et uuringu läbiviija valdab tiptasemel uuringumetodoloogiat. Ja

seada metodoloogiat, mida on kord juba kasutatud rahvusvahelises teaduses, saab hiljem rakendada kohaliku asja uurimisse ehk rahvusteadusesse. See oli Edison, kes ütles, et kui oleme 10 000 korda proovinud, kuidas lampi teha, ja välja pole tulnud, siis ei ole me midagi untsu ajanud. Vastupidil! Oleme 10 000 korda proovinud, kuidas midagi teha ei tule. See on väga vajalik teadmine, et järgmine kord teha natukene teisiti.

„Teadus peab riigis olema. Ameerika Ühendriikides või Venemaal on seda teha lihtsam – seal on kõik teadus- harud esindatud ja alati jagub ka inimesi,“ ütles Punning, kahetsedes, et Eesti-suurusel väikesel riigil on võimalused napimad.

„Kui vaadata tagasi minevikku, siis teaduse rolli üle on arutletud väga kaua,“ märkis Punning. Oma mõtte kinnituseks tsiteeris ta Eesti Teaduste Akadeemia esimest presidenti Karl Schlosmanni, kes 70 aasta eest ütles: me ei taha oma riigikorda mitte üksnes selleks kasutada, et majanduslikult edasi jõuda, vaid teame, et väikerahvad suudavad ka vaimsel alal teistega sammu pidada ja teaduse alal

teistega kaasas käia. Nad näitavad, et on väärilised aitama kaasa hari tud maailma muutmisele – me oleme väike rahvas, meil ei ole võimu ega rikkusi, et maailmamerede üle valitseda, nii et peame oma teadusliku töö resultate kasutama oma rahva hariduse ja iseteadvuse tõstmiseks.

Teaduseta pole ülikooli

Kas ülikool peaks olema ühiskonna toimija või teadusasutus ehk kas rakendusliku ja innovaatilise poole või teadusega tegeleja? Punning leidis, et see probleemipüstitus peegeldab hästi tänapäeva Eesti maailmavaateid, kuid probleemi üle, kas ülikool peab teadust rakendama või tegelema, ei ole tema hinnangul mõtet diskuteerida.

Punningu tähelepanu on viimasel ajal kõitnud uus ja huvitav mõiste eesti keeles – teadusülikool. „Üks vene filoloog ütles mulle kord, et vene keelde ümber panduna kõlaks see „akadeemiline ülikool“. Mis oleks aga selle vastand? Ilmselt „mitteakadeemiline ülikool“, oletati üheskoos.

Punningu seisukoht on, et ülikool on esmajoones teaduse tegemise keskond. Ta ütles, et ülikoolis rakendatakse teadust ja tegeldakse innovatsiooniga, mille üks väljund on õppetegevus, kuid kindlasti peab ülikool tegelema teadusega.

Tallinna Ülikooli uued professorid

Aktusel esitleti ka aasta jooksul Tallinna Ülikooli professoriteks valitud Lorenzo Cañas Bottost (humanitaarinstituut), Jyrki Käköneni (riigiteaduste instituut), Aaro Toomelat (psühholoogia instituut), Airi Värnikut (sotsiaaltöö instituut), Marika Mägit (ajaloo instituut), Priit Reiskat (matemaatika ja loodusteaduste instituut), Eve Kikast (psühholoogia instituut) ja Karsten Brüggemanni (ajaloo instituut). Uutele professoritele anti üle Tallinna Ülikooli professorisallid.